

Vallásos mozgalmak, pszichocsoportok és a nevelés aktuális problémái a pedagógia „árnyékában”

MIKONYA GYÖRGY

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanító- és Óvóképző Kar

A történelmi egyházak lényegében a reformáció ideje óta állandóan konfrontálódnak a növekvő szekularizáció problémájával. Ez azzal jár együtt, hogy életvezetési elveket meghatározó domináns szerepük csökken. Új keletű modernizációs jelenségként számolni kell a vallási pluralizmussal is. Ennek eredményeként az utóbbi években olyan sok vallásos, új vallásos és kvázi-vallásos mozgalom keletkezett, hogy áttekintésükre már külön lexikonokat szerkesztettek, de még azok sem tudják követni a gyors változásokat.

Európában az 1970-es években tűntek fel nagyobb számban ezek a mozgalmak. Jórészt ázsiai és újabban afrikai eredetűek és alapvetően fiatal emberek térítésére törekszenek. Ismerünk még keresztény, buddhista, muszlim és hindu háttérű csoportokat. Külön csoportot képeznek a vallási alapot nélkülöző pszichocsoportok, a sajátos szerveződésű kereskedelmi vállalkozások, valamint a természetgyógyászati iskolák kombinációiból kialakult hosszabb-rövidebb életű csoportosulások.

MEGKÖZELÍTÉSEK – TIPOLÓGIA

MAGÁT A SZEKTA KIFEJEZÉST a köznapiban igen tág értelemben használjuk, érthetünk alatta valamilyen tévtant, pártbeli csoportosulást, normától való eltérést. A vallásszociológiai megközelítésben arra törekszenek, hogy összegyűjtsék azokat a szektákra vonatkozó karakterisztikus ismertetőjegyeket, amelyek a hagyományos egyházaktól

való különbségre utalnak. Egy másik koncepció nem a történelmi egyházak és a szekta különbségéből indul ki, hanem az államhoz való viszony alakulását veszi figyelembe. E szerint *„az egyház olyan vallásos csoportosulásnak tekinthető, amelyik saját életterének tekinti azt a környezetet, amelyikben tevékenységét kifejti; a szekta pedig ilyen értelemben olyan vallásos csoportosulás, amelyik elutasítja azt a kulturális, történelmi és társadalmi környezetet, amelyikben működ-*

dik” (Hack, 1994. 7. o.).

Az 1970-es évek óta egyre aktívab-
bak az új vallásos mozgalmak. Nem-
zetközileg a legismertebbek a követ-
kezők: az ISKCON azaz a Krisna-
tudatúak szövetsége, a Divine Light
Mission, a Transzcendentális Meditá-
ció, az Egyesítő Egyház és az Ananda
Marga mozgalom. A közöttük levő
jelentős különbségek mellett, van né-
hány közös sajátosságuk. Mindegyik
mozgalom felkínálja híveinek az ér-
telmetlenség tartott, hit nélküli, bu-
kásra ítéltetett világ megmentésének
lehetőségét. A világ megmentéséhez
szükséges tudás birtokosa többnyire
egy „szent életű mester”, aki abszo-
lút tekintélyt követel maga és taní-
tása számára. A mozgalom hívei a
megmentettek / megtértek bizonyos-
ságának tudatában él(het)ik életüket
és minden energiájukat e megmentő
koncepció terjesztésének szolgálatába
állítják.

Témánk bevezetéseként először az
úgynevezett szektajelenség definíciós
és tipológiai problémáit kívánom be-
mutatni. Az etimológia szerint a szek-
ta szó a latin *sequor* szó ’utána jár’,
’kerget’, ’követ’ jelentéséből eredeztet-
hető. A közvélemény szemében – a
szociológiától eltérően, ahol semleges
tartalmú az adott kifejezés – a szekta
minősítéshez gyakran negatív érték-
ítélet társul, ezért a tárgyilagos meg-
közelítésre törekvők gyakran mellőzik
is ezt a fogalmat és inkább a mozga-
lom, vallásos csoport, új vallásos moz-
galom elnevezést használják.

A szociológus *Wilson* a szekták fel-
tűnésének alapmotivációját vizsgálta,
és ennek alapján megalkotta a maga

tipológiáját, mely szerint vannak:

1. Olyan közösségek, melyek a bel-
ső személyes megtérésre helyezik
a hangsúlyt – ilyenek a pünkösdis-
ták, a Mozgalom Jézusért csoport.
2. Forradalmi szekták, melyek szerint
a világot közvetlenül isteni beavat-
kozás fogja átformálni – ilyenek Je-
hova Tanúi, Isten Egyetemes Egy-
háza.
3. Befelé forduló, akik szakítanak a
romlott társadalommal – ilyenek az
amish-ok, a Krisna-hívők.
4. Manipulátor szekták, amelyek ok-
kult eszközökkel, vagy más befo-
lyásolási technikákkal ígérnek üd-
vösséget – ilyenek a szcientológia,
a rózsakeresztesek.
5. Csodatevő szekták, akik az üdvö-
zülést közvetlenül Isten megmentő
erejétől várják – ilyenek az antoi-
nisták, a Mahikari-szervezet.
6. Reformista törekvések, akik a tu-
dat önkéntes megújításban bíznak
– ilyenek a például a kvékerek.
7. Utópista vallások, akik a társadal-
mi megújulást vallási princípiumok
alapján képzelik el – ilyenek az Ember Barátai csoport, a bahá’í-
k (Vernette, 2003. 15. o.).

Az ismert hazai pszichológus, *Popper Péter* saját tapasztalatai alapján arra
a következtetésre jutott, hogy a törté-
nelmi vallások nem tudták betölteni
a tudomány bukott mítoszána meg-
üresedett helyét. A teljesség igénye
nélkül a következő mozgalmakat kü-
lönözteti meg:

1. Vissza a kezdetekhez, az ókori ke-
reszténység tisztaságához (kariz-
matikus keresztények, Jehova Ta-
núi, gnosztikusok).

2. A modern kor szelleméhez alkalmazkodó mozgalmak (Hit Gyülekezete, Szciantológusok).
3. Szintézis nyugat és kelet vallásai között (antropozófia, teozófia).
4. Megtérés az egzotikus Távol-Kelethez (buddhizmus, Krisna-tudat, különböző jógaikolák, transzcendentális meditáció).
5. Az ősmagyarok vallásának egyesítése a kereszténységgel (városi sámánizmus, táltos kultusz).
6. A zsidóság és a kereszténység egyesítése – Messiásváró zsidók (Popper, 2001. 143–144. o.).

A francia *Vernette* szektákat bemutató könyvében a klasszikus leíró tipológia szerint megkülönböztet:

1. ébredési mozgalmakat (kvékerek, pünkösdisták),
2. gyógyító csoportokat (antoinisták, Keresztény Tudomány),
3. ezredévhívőket (Jehova Tanúi, Isten Gyermekai),
4. szinkretista csoportokat (kaodaizmus, antropozófia),
5. gnosztikusokat (teozófia, szciantológia),
6. keleti vallásokat (Krisna-tudatúak, hinduizmus és a buddhizmus származékai) (*Vernette*, 2003. 14–15. o.).

Érdekes *Margret Singer* amerikai kutató véleménye a szektákról, ő ugyanis úgy véli, szinte minden gondolkodási forma eltorzulhat a szektásodás irányába, „szekták ugyanis nagyon sokféle téma mentén jöhetnek létre, így a politika, a vallás, a kereskedelem, a képességfejlesztő-technikák, az egészségvédelem, a tudományos fantasztikus irodalom, a pszichológia, az úrbeli jelenségek, a meditáció, az ázsiai küzdősportok

és az öko-mozgalom keretein belül is kialakulhatnak. Amennyiben abból indulunk ki, hogy minden szekta vallásos motívumokkal bír, akkor könnyen abba a hibába eshetünk, hogy nem vesszük észre azt a számos kicsi és nagy szektát, amelyek a társadalmat keresztül-kasul behálózzák” (*Bohn*, 2007. 172. o.). *Singer* a tipológiájában 10 szektafajtát különböztet meg:

1. az új-vallásos csoportok,
2. a hinduizmusra és a keleti vallásokra alapozó csoportok,
3. okkultista – sátánista, boszorkány csoportok,
4. spirituális tartalmú csoportok,
5. a Zen-re és kínai-japán filozófiára és misztikára épülő csoportok,
6. rasszista csoportok,
7. az ufóra és űrlényekre alapozó csoportok,
8. pszichológiai és pszichoterápiás csoportok,
9. politikai csoportosulások,
10. képességfejlesztő és életmódváltató csoportok (*Bohn*, 2007. 173. o.).

A neveléstudományi megközelítés számára feltétlenül hasznos *Süile Ferenc* teljességre törekvő tipológiájának a megismerése (*Süile*, 1997. 269–270. o.), mert a szerző pszichiátriai tapasztalatai alapján a lehető legtágabban értelmezi az új vallásos mozgalmakat, amelyek a következők:

1. A keresztényeghez kapcsolódó változatok: Jehova tanúi, Mormon egyház, Egyesítő egyház (Mun szekta), Mandram, Hit Gyülekezete, Hetednap Adventisták, Új Apostoli Egyház, Holics csoport, Dunaföldvári őskeresztények, Csa-

- lád (Isten gyermekei).
2. Hindu gyökerű változatok: Transzcendentális meditáció (TM), Hare Krsna mozgalom, jógaírányzatok, tantrikus hinduizmus és Sai Baba mozgalom, Baba Ram Das és Buba Free John, Bhagwan, Summit Lighthouse (Guru Ma).
 3. Buddhista változatok: zenbuddhizmus, Nicheren Soshu (Soka Gakkai), tantrikus és tibeti buddhizmus.
 4. Iszlám gyökerű mozgalmak: szufizmus, Memer Baba követői, Gurdjieff-Ouspenszky csoport, szubud, arica (Oszkár Ichaso), bahai.
 5. Teozófia, antropozófia.
 6. Sámánisztikus mozgalmak: sámánkultuszok, Castaneda Don Huanja.
 7. Mágia központú mozgalmak: okkultista és spiritiszta csoportok, boszorkányok, sátánisták.
 8. Világi, szekuláris, tudományosságra hivatkozó „vallási” mozgalmak: dianetika és szcientológia, Synanon, Silva agykontroll, Erhard tréning, természetgyógyászati irányzatok, politikai áramlatok. Egyesek még az Amway (NETWORK) hálózatot is ide sorolják a pénz-imádat, mint alapmotiváció miatt.

Látható, hogy az újvallásos mozgalmak tipologizálása igen sokrétű. A vallásos mozgalmak megnevezése és helyesírása jelentősen eltér egymástól a bemutatott tipológiákban, jelen esetben minden szerző eredeti felosztását és a mozgalmak általa alkalmazott helyesírását közzöljük.

A pszichocsoportok központi szereplője általában egy terapeuta, aki

a vallásos indíttatású mozgalmakhoz hasonlóan feltétlen tekintélyt követel a maga számára. A téma szakértői vallásos elemekkel kombinált és tisztán pszichológiai alapozású csoportokat különítenek el egymástól. Ezen utóbbiak többnyire sikerorientáltak és az emberi teljesítmény fokozása, optimalizálása a céljuk. Olyan módszereket, eljárásokat, technikákat kínálnak fel az érdeklődők számára, amelyek hatékonyan javíthatják az egyes individuumbok teljesítményét. A pszichocsoportok egy másik irányzata valamiféle transzcendens hatalom felé orientálódik, ebben hisznek, és pszichoterápiás módszerekkel igyekeznek ezt szolgálítani (Bohm, 2007. 7. o.).

Az új vallásos mozgalmakról sok hamis vagy féligazságokat tartalmazó tudósítás jelent meg a médiában. Előfordul, hogy minden a szokványostól eltérő csoportosulást szektának tartanak és ezt negatív konnotációval társtítják. Előfordul, hogy egészen ártatlan csoportok is ilyen megítélés alá esnek. A magyar viszonyok bonyolultságát jól jellemzi a NAV azon listája, amelyik az 1%-os felajánlás fogadására jogosultak technikai számaint közli. Ebben egy tétel a sok ezer hívővel két évezredes hagyománnyal rendelkező katolikus egyház és egy fantázia nevű, új keletű néhány száz fős csoport is, amelyik kifejezetten csak a 1%-os támogatás megszerzésére alakult. Ezen lista érdekessége – és ez megkérdőjelezi a használhatóságát – hogy némelyik csoportosulás rájött arra, hogy célszerűbb egyházként megjelennie, mert így könnyebb támogatást szereznie. E szerint 2001-ben 102,

2004-ben 121, 2005-ben 129, 2008-ban pedig már 157 „vallásos mozgalom” volt Magyarországon bejegyezve.

Az új vallásos mozgalmakhoz és az azok tagjaihoz való viszonyulás tekintetében talán érdemes megfogadni *Szent Ágoston* tanácsát, e szerint a tévtanokat lehet gyűlölni, de az e tanokat valló személyhez mindig megértéssel, szeretettel kell közeledni.

TUDOMÁNYTÖRTÉNETI MEGFONTOLÁSOK

A tudománytörténet egyik legizgalmasabb problematikája a paradigmaváltás megvalósulása. *Kuhn* (1976) és mások is megegyeznek abban, hogy a paradigmaváltás nem egyik napról a másikra következik be, ezt először a régi tudomány „eróziója” és más anomáliák megjelenése, a szaktudomány válsága, majd egy fokozatos feltisztulási, kristályosodási folyamat tetőzi be. Mindez sokszor a kortársak számára is alig észrevehetően történik, hiszen a paradigmaváltás megtörténtét csak utólag szokták megállapítani az adott diszciplína tudósai, illetve szakértő testületei. Ha a paradigmaváltás nem is, de a neveléstudomány interdiszciplinárisává válása, működési terének bővülése, a tágulás jelei egyértelműen érzékelhetők és szükségesek.

Mindez nem új mozzanat a pedagógia történetében, számos jelentős pedagógiai újítás született úgy, hogy egy-egy személy, egy kisebb csoport, vagy csoportok, érzékelve és reagálva a korszellem kihívásaira olyan hatékony elméleti és gyakorlati választ fogalmaztak meg az adott kor kihívá-

saira, amelyik később – módosult formában – azután megtermékenyítette a pedagógiai gondolkodást. Gondoljunk csak a vallásos megújulási mozgalmak közül a hieronimiták szerepére *Erasmus* életében, majd az általa kifejtett nézetek hatására a humanizmus pedagógiai koncepciójára; vagy arra az összetett jelenségre, amelynek hatására *Loyolai Ignác* egyéni, belső lelki fejlődése elvezetett a jezsuita rend pedagógiai gyakorlatához, ami azután ösztönző hatással volt a protestáns és a világi oktatásra is.

Mindezen megfontolások indokolhatják azt a szándékot, hogy talán most is érdemes kitekinteni az iskolán kívüli pedagógiai térre, mert (1) ott sokkal gyorsabb válaszok születnek a kor kihívásaira, mint a szervezeti- és strukturálisan kötöttebb oktatási intézményekben, (2) ezek a válaszok fontos *jelzések* lehetnek a közoktatás számára, hiszen, mintegy *tünetként* mutatják azokat a megoldatlan problémákat, amelyek kielégítése érdekében ezek az új megoldások létrejöttek.

A neveléstudomány történeti fejlődésének tanulmányozása lehetővé teszi még egy további előzetes megjegyzés megfogalmazását, e szerint az egy-egy személy, vagy csoport által alkalmazott megközelítések, módszerek, vagy metodikák együttese, kikerülve a létrejöttüket eredményező környezetből, az őket érő sokféle társadalmi hatás eredményeként jelentősen módosulnak.

Ennek fő tendenciái a következők: az eredeti tanítás (1) teljesen hatástalanná válik; (2) vagy gyökeresen átala-

kul, és a hatása felerősödik; (3) esetleg eredeti céljától eltérően destruktívvá is válhat.

Mindez azért fontos számunkra, mert az elemzésre váró csoportosulások, mozgalmak tanítási-tanulási gyakorlatának az elemzése differenciált megközelítést és kidolgozott kutatásmetodikai felkészültséget igényel. Mielőtt ennek részleteivel foglalkoznánk, érdemes tájékozódni a jelen kor aktuális szociális és társadalmi problémáiról.

KIHÍVÁSOK AZ EZREDFORDULÓ IDŐSZAKÁBAN

Egy-egy átalakulási folyamatot jelentősen befolyásolhatnak – különösen, ha olyan érzékeny diszciplínáról van szó, mint a pedagógia – a nagy társadalmi átalakulások, így például a rendszerváltás 1989-ben, a kor más kihívásai, vagy a posztmodern társadalom gondjai. A különböző értékelések, prognózisok, a kultúránkban amúgy is divatszóvá merevedett „váltság” kifejezés permanens használata napjainkra oly annyira megszokottá vált, hogy semmiféle rezonanciát nem vált ki.

Konrad Lorenz (1994) nyolc pontban foglalta össze a jelenkori civilizáció vétkeit: (1) a Föld túlnépesedése (2) a természetes élettér átalakulása (3) az emberiség önmagával való versenyfutása (4) az érzelmek fagyhalála (5) genetikai hanyatlás (6) a tradíciók lerombolása (7) az emberiség dogmatizálhatósága és az egyéniségvesztő hatások érvényesülése, valamint (8) az atomfegyverkezés.

Más gondolkodók, így például *Vankó Zsuzsa* (2000) a Biblia tanulmányozása felől közelítve – a sötétedik vagy világosodik-e az emberiség történelmében kérdésre keresi a választ – és bibliai alapokon vezeti le az emberiség történelmi fejlődését (*Vankó, 2000*).

A teljesség igénye nélkül érdemes felsorolni néhány fontos, újabban jelentkező problémát. Az ember számára örök időktől fogva a legnehezebb kérdés annak az eldöntése, hogy mi a jó és mi a rossz. Erre a kérdésre csak kultúrától függő választ lehet adni. Napjainkban összekeveredtek a kultúrák, az embernek viszont egyedül kell ezekre a problémákra választ találnia. Erre azonban nem kínált lehetséges válasz mintákat az ember számára az evolúció (*Csányi, 2000*).

Minden – a modernitást megelőző világekorszakban – a vallás volt az uralkodó világmagyarázat. A vallás szolgáltatta a tudást, az erkölcsöt. A mindennapi élet és az emberi tevékenység minden formája a vallás autoritásának volt alávetve. A modernitás világában azonban a tudomány lett az uralkodó világmagyarázat (*Heller, 2000*). Ugyanakkor a tudomány olyan bonyolulttá és az egyes ember számára annyira áttekinthetlenné és összetetté vált, hogy számos – a szűk szakterületén kívüli jelenséget – mégiscsak „hit” alapján kényszerülünk elfogadni. Ennek a relativizálási tendenciának a következménye a bizonyosság és a bizalmatlanság közötti permanens *ingadozás*, a szélsőségekre való fogékonyság és az általános elbizonytalanodás.

A mérsékelt, szélsőségektől óvakodó, belülről kiegyensúlyozott rendszerek (például ilyen az iskola is) a múlt század óta jelentősen veszítenek vonzásukból, mert működési mechanizmusuk, kialakult hagyományaik miatt nem tudják, nem akarják és talán nem is kell nekik követni a szélsőségek közötti ingadozást. Ettől szürkének, unalmasnak, életidegennek tűnhetnek.

A közeljövőben minden valószínűség szerint egyre nagyobb katasztrófákkal kell számolnunk, amelyek jó lehetőséget nyújtanak az önjelölt próféták megjelenésének. Napjainkban egy újfajta népvándorlás is kezdetét vette, Amerika és Európa nagyvárosaiban afrikai és ázsiai hatások töltik ki a nagyvárosi életmód által teremtett űrt. A szegények és a gazdagok közötti konfliktusok száma nő, ez minden bizonnyal újfajta tömegmozgalmakat fog generálni.

Érdekes az is, hogy bizonyos hagyományokhoz hű személyek és csoportok következetesen, közülük némelyek egészen rigorózus merevséggel tartják be a régi szokásokat, rituálékat és e szerint élnek. Mások pedig mint ha légtüres térben élnének, sodródhatnak az árral, kiszolgáltatva magukat reklámnak, újnak látszó ideológiának. Ez különösen az emberi élet fontos fordulópontjainak szabályozásában mutatkozik meg. Nem tudjuk azt sem, hogy milyen új családi vagy más együttélési formák keletkeznek a jövőben, a statisztikák viszont egyértelműen jelzik a klasszikus értelemben vett családi együttélési forma visszaesését.

Az emberiség történetének összes-

ségében még sohasem rendelkezett ennyi lekötetlen szabad idővel, mint napjainkban, erre külön iparágak, szolgáltatásrendszerek épültek rá, mindenféle igazi- és kvázi-szükséglet kombinációját létrehozva.

Összegzésként megállapítható: a jövőben azoké lesz a tömegek feletti hatalom, akik széles néprétegek számára, rövid idő alatt bizonyossággal ható, követhető mítoszokat tudnak teremteni.

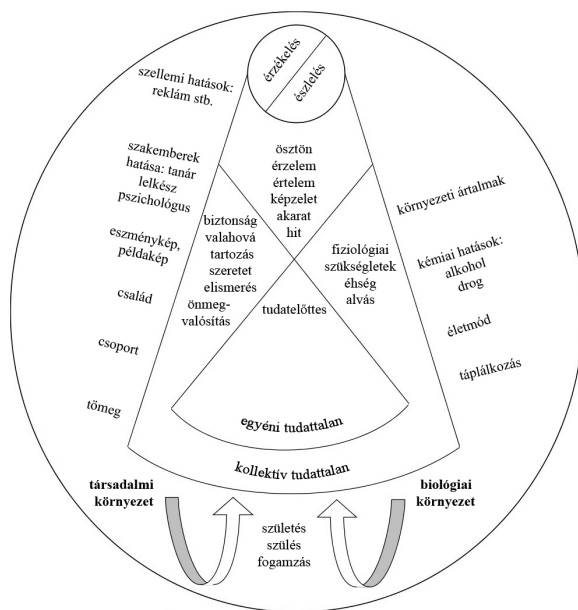
A HOLISZTIKUS SZEMÉLYISÉG-MODELL

A további vizsgálódás érdekében célszerűnek látszik az egyes személyiség szintjén is elemezni ezeket a tendenciákat. Mindehhez azonban nélkülözhetetlen egy az új vallásos mozgalmak hatásának tanulmányozására alkalmas értelmezési keret felvázolása. A holisztikus modell a személyiség-szerkezetre ható legfontosabb belső és külső hatásokat fogja össze. Ennek fontosabb részei: a prenatális időszak, a szülés és a születés körülményeinek alakulása, valamint a komplex biológiai-környezeti és a társadalmi hatások fő irányinak számbavétele. Egy-egy új vallásos mozgalom, vagy egy pszichocsoport is ezen irányulások mentén jön létre, általában egy olyan karizmatikus vezető tolmácsolásában, aki ezeket a részelemeket hatékony, igazolható és jól funkcionáló szervezeti formába egyesíti. A vallásos mozgalmak gyakran misztikus eredetű dokumentumokban adják közre követendő szabályaikat, ilyen például a mormonok Aranykönyve.

A mindenkori alaptanítás megértéséhez szükséges tudást gyakran részekre, szegmensekre bontják, és ezt csak szigorúan egymást követő lépésekben lehet megtanulni. A következő fokozat elsajátítása előtt különböző alapon kipróbált eljárásokkal ellenőrzik a tényleges megértést, és csak ezután engedélyezik a következő lépcsőfok megtételét. A különböző szinteket beavatási rituálé és a fokozatok változatos elnevezése is jelezheti. A tanítások egy részét vissza is tarthatják, vagy akár titokban is maradhat. A mindenki számára egyforma információt tartalmazó szövegeknél további lehetőséget jelent az egyes szövegrészek többlépcsős interpretálási lehetősége.

Az alábbi holisztikus személyiség-modellben azok a fő jellemzők vannak összefogva, amelyek a vallásos mozgalmak és a pszichocsoportok szem-

pontjából jelentőséggel bírhatnak. A rendszerezés folyamatában rendkívül fontos többféle pszichológiai értelmezési keret felhasználása, hiszen mindegyik más-más szempontot használ klasszifikációs elvként. A modellben a következő pszichológiai magyarázó elvek lettek integrálva: (1) az általános és a valláspszichológia szemléletmódja (2) Jung elmélete (3) Szondi sorspszichológiája (4) Maslow szükségletelmélete (5) Feldmár András teóriája a homeosztázisról. A holisztikus modell konstruálásához még feltétlenül szükséges a krízislélektan felismeréseinek megismerése. A krízishelyzet számos kiváltó oka közül témánk szempontjából a legfontosabbak a következők: közeli hozzátartozó halála, válás, súlyos betegség, börtönbüntetés, baleset, munkanélküliség.

1. ábra: A holisztikus személyiség-modell

Ha történetesen – a holisztikus szemléletből kiindulva – megvizsgáljuk a *nazarénusok* vallásgyakorlását, akkor a következő részelemek említhetők. Mindennapi életük alapját a Biblia értelmezéséből adódó életvezetési elvek jelentik. A nazarénusok tartózkodnak minden erőszaktól, így a katonai szolgálattól és az eskütől. Nem ihatnak alkoholt és nem dohányozhatnak. Az egészséges táplálkozásra vonatkozóan is vannak előírásai. Tehát a biológiai hatásokra ügyelnek, de ezen a téren visszafogottak. A társadalmi környezetből eredő hatásokat az előzőhöz hasonlóan fontosnak tartják: pontos heti program szerint élnek, a kevés szabad időt jól be kell osztaniuk. Némelyik gyülekezetben vasárnap három alkalommal is találkoznak, így a túl sok szabad idő nem téríti el a fiatalokat és az időseket a vallásos cselekedetektől. A közösségi együttlét sokféle formája lényegében a szabadidőt is magában foglalja. A családi élet rendjét szigorúan szabályozzák, a családok nagyon stabilak, a válás szinte ismeretlen fogalom, ha mégis előfordul, a gyülekezet előtti büntetés jár érte. A példamutatás, a következetes és nyilvános életvezetés, a család fontosságának tettekben megnyilvánuló kiemelése, a folyamatos közösségi kontroll jelenléte és a feltétel nélküli kölcsönös segítségnyújtás ennek a közösségnek a fontos jellemzője. Önálló iskola alapítása a nazarénusoknál nem cél. A holisztikus modell alapján megállapítható, hogy a biológiai hatások visszafogottságát a célszerűen elrendezett társadalmi hatások jól átgondolt rendszerével igye-

keznek ellensúlyozni. Ennek kiváló eszköze a közös zenélés, szinte minden ilyen közösségnek van saját zenekara.

A *Hare-Krisna* vallás bonyolult szertartásrendje a biológiai és a társadalmi hatások sajátosan összecsiszolt rendszere. A teljes tanrendszerből most csak néhány mozzanatot emelek ki. Ilyenek a speciális táplálkozási szabályok, azaz a hús, a tojás, a hal és a gomba fogyasztásának tiltása. Ugyancsak követelmény, hogy a Krisna-hívő csak a vallás előírásainak megfelelően elkészített ételt fogyaszthat, amit előtte felajánlottak Krisnának. Kávé, tea, alkohol, drogok fogyasztása és a dohányzás tilos. Tiltott ezen kívül mindenféle hazardjáték, érdekes módon a versenysportot is ebbe a kategóriába sorolják. Nemi kapcsolat csak kifejezetten gyermeknemzés céljából történhet. A megszületett gyermeket azután a Krisna-tudat előírásai szerinti nevelésben kell részesíteni. Szigorú előírások határozzák meg a napirendet, a táplálkozást és az öltözködést, a családi együttélés részleteit, de fontos szerepet kap mások segítése és az aktív térítési tevékenység is. Adott esetben a gyermekek együttes nevelése érdekében óvodát-iskolát alapítanak. Ebben a mozgalomban a komplex biológiai hatások jelentik a kiindulási alapot, amihez a közösségi kontroll, a guru példamutatása és az általa adott avatás egészít ki.

A magyar sajtóban hullámokban visszatérő téma a „*Hit Gyülekezete*” körüli események bemutatása. Ez a dinamikusan növekvő vallási mozgalom a magyar viszonyok egyik figyelem-

reméltó jelensége. Tagjainak száma a kezdeti 25 főről (1979) napjainkra sok tízezer főre emelkedett. A kiindulás itt is a Biblia rendszeres tanulmányozása és a példamutató közösségi élet az igaz keresztényéghez való visszatérés jegyében. A Gyülekezet tagjai tíz fős csoportokban családi házaknál jönnek össze és együtt értelmezik a Biblia tanítását. A gyülekezet tanrendszere protestáns, zsidó és a pünkösd-i elemekből áll össze. A tagok jelentős része a fiatalok közül kerül ki. Az önálló iskolát és akkreditált felsőoktatási intézményt is fenntartó Hit Gyülekezete vonzereje a következőkben foglalható össze, ami egyúttal tünetként, hiányosságként utal néhány megoldandó társadalmi feladatra is. Ezek lényege a következő:

1. A Gyülekezetben a stabilitás és a rugalmasság (állandóan változó, alakuló) ötvözete jött létre. A Biblia értelmezése és ennek a mindennapi életre lebontott útmutatásai stabilizálnak, itt senkit sem gyötörnek kétségek az élet „nagy” kérdéseiben, mivel a tanítás nincs lezárva, lehetőség nyílik a változtatásra, megújulásra (Horváth, 1995).
2. Egymás mellett, sajátos kombinációban van jelen a régi életforma és a posztmodern együttese, így nem tekinthető se maradinak, sem pedig posztmodernnek. A családapa tényleges „pater familias” szerepet tölt be. A feleségek öltözködési stílusa nem követi a mindenkori legújabb divatot, inkább visszafogott. A családfői szerephez az is hozzátartozik, hogy az apa gondoskodni tudjon a családjáról, ehhez a leg-

modernebb ismeretekkel, technikai segédeszközökkel kell rendelkeznie.

3. A Gyülekezet fel meri vállalni a szokatlanságot, a félnapos istentiszteleteket, sok ember együttes mozgatását, az érzelmek megnyilvánulási lehetőségének biztosítását.
4. A személyes vonzerő, a karizma a vezetők (pásztorok) kiválasztásának legfontosabb kritériuma.
5. Az elfogadás – a szó szoros értelmében vett színpadias körülményével – támaszt nyújt a bizonytalannak, az önértékelési gondokkal küszködőknek (Horváth, 1995).
6. Nem fogadják el a dohányzást, az alkoholizálást, a kábítószer fogyasztását. Hatékonyan segítenek e szenvedélyektől való megszabadulásban.
7. A gyermeknevelés terén fontosnak tartják a kora gyermekkori éveket, a túlzó engedékenységgel szemben, határozott szülői magatartásra törekszenek, adott esetben még az enyhe testi fenyítés alkalmazását is elfogadják, példamutató családi életre ösztönöznek.
8. Általános iskolát és gimnáziumot, valamint akadémiát működtetnek saját pedagógiai programmal.

A kiscsoportok mellett ebben a gyülekezetben kiemelt szerepe van a tömegnek. A televízió által is közvetített „vidám vasárnapon” fontos a közös éneklés. A gyülekezeti alkalom egyik csúcspontja a megtérés, amikor a gyülekezet vezető lelkésze kézrátétellel fogadja be az újonnan megtérteket. A Gyülekezet belső életében is volt szakadás, kiválás, ezzel együtt a „Hit

Gyülekezete” továbbra is a magyar valóság és az életmódreform fontos eleme, amennyiben sajátos módon egyesíti a tradicionális, a posztmodern és a magyar hagyományrendszer egyes elemeit.

KUTATÁSMETODIKAI ÉS PEDAGÓGIAI KÉRDÉSEK

A neveléstudomány területéről indulva több kutatásmetodikai kérdést is feltehetünk, de ezek megválaszolása előtt egy másik fontos ténytet kell megállapítani, mégpedig azt, hogy Magyarországon intézményesen nem, vagy nagyon kevesen foglalkoznak a szekták, új vallásos mozgalmak társadalmi hatásainak vizsgálatával. A nyugati országok szükségszerűségéből jóval előrébb tartanak ebben, Németországban szinte minden nagyvárosban tanácsadó szolgálat áll az érdeklődők vagy az érintettek rendelkezésére, és nagy kutatóintézetek foglalkoznak ezzel a témával. Magyarországon a történelmi egyházak – különösen a reformátusok – adtak ki ilyen témájú, tájékoztató jellegű kiadványokat, a katolikus kiadók is megjelentettek néhány könyvet, általában külföldi kiadványok fordítását. Az egyetemeken aktívabbak, a Szegedi Tudományegyetemen önálló tanszék, az ELTE-n, a Pázmány Péter Tudományegyetemen és a Pécsi Tudományegyetemen kutatócsoport foglalkozik ezzel a témával.

A neveléstudomány szempontjából is számos kérdés vethető fel: legelőször azt kell megválaszolni, hogyan bánjon az iskola az ilyen sajátos

élethelyzetű gyermekekkel. A hiteles és használható megoldás megtalálásához sokrétű háttérismeretekre van szükség, így például tájékozottnak kell lenni abban, hogy hogyan élnek ezek a családok az otthonukban. Különleges pedagógiai helyzetben vannak azok a gyerekek is, akik valamelyik új vallásos mozgalomban szocializálódtak, hiszen napirendjük, szokásaik, gyakran a szóhasználatuk is többé-kevésbé eltér társaikétól. Fontos annak a megismerése is, hogy hogyan nevelik a szülők a gyermekeiket, mennyire érzik át ezért a felelősséget.

Más megközelítést igényelnek azok a mozgalmak, amelyek önálló iskolával rendelkeznek. Itt rákérdezhetünk arra, hogy kik a tanárok, milyen képzettséggel rendelkeznek, milyen speciális oktatási módszereket alkalmaznak, milyen eredményeket érnek el.

Igen nehéz ilyen összetett kérdésekre választ találni. Kutatás közben számos nehézségbe ütköztünk, ilyenek a következők:

1. Sok irányzat egyáltalán nem tulajdonít jelentőséget az írott, dokumentált forrásoknak, sokkal inkább személyes megélt gyakorlati képzéssel adja tovább az ismereteket.
2. Az ismeretek egy részét csak verbálisan tanítják.
3. A tudásanyagot sokszor átalakítják, kódolják egy, az adott mozgalomban használt mesterséges nyelvet teremtve.
4. A tudásanyagot sokszor lépésről-lépésre növekvő elrendezésben és egymásra épülő kurzusok formájában, azt mintegy fokozatokba ren-

- deзве adják tovább.
5. Ez a strukturált, és néha többszörös nyelvi átkódolással védett tudás nem nyilvános, a hozzájutásnak előfeltételei vannak.
 6. Ebből adódóan gyakori a páros mester-tanítvány kapcsolat, amelynek részletei természetükből adódóan intímek.

Az előzőekből következik, hogy a kutatási módszereknek szükségszerűen differenciáltaknak kell lenniük, és lényegében minden egyes mozgalom vizsgálatához az annak megfelelő kutatási repertoárt kell összeállítani. A kutatási technikát döntően befolyásolja még az, hogy mennyire hozzáférhetőek az adott mozgalom dokumentumai, kódolja-e a mozgalom a tanítási rendszerét, megengedi-e a résztvevő megfigyelést.

Egy másik megoldandó feladat a kutatási téma behatárolása. Ahhoz, hogy egy mozgalomról minden részletre kiterjedő információnk legyen, hatalmas apparátusra van szükség. Jelen esetben egy állami támogatás nélküli kis létszámú kutatócsoport foglalkozik ezzel, ami értelemszerűen behatárolja a lehetőségeket. Természetesen ilyen körülmények között arra törekedtünk, hogy a lehető legszélesebb spektrumban, de alapvetően a pedagógiai problémákra koncentrálnak építsük fel kutatási tervünket. Ennek legfontosabb elemei a következők:

1. Az adott mozgalom közleményei, dokumentumai saját magáról.
2. A benne élők beszámolóí, élményei, életérzésük.
3. Rokonok, barátok, ismerősök, szomszédok véleménye.

4. A mozgalmat valamilyen okból elhagyók nyilatkozatai.
5. Bírálatok, kritikai észrevételek az adott mozgalommal kapcsolatban.
6. Független szakértők, elemzők véleménye.
7. Más elemzések, értékelések az adott mozgalomról.

ÚJ VALLÁSOS MOZGALMAK A PEDAGÓGIA ÁRNYÉKÁBAN

A köztéren és az utcákon néha egészen érdekes hirdetések lehet megfigyelni. Ezek némelyike kifejezetten pedagógiai programokat kínál. A példa kedvéért bemutatok egy hirdetést:

Azonnali, hatékony segítség
tanulási zavarokkal küszködő
tanulóknak!
Tanulás nem középiskolás
fokon!
Bevezetés a villámolvasásba!
Továbbképzés csak
agykontrollosoknak!

Amikor egy ilyen hirdetést olvasunk, akkor óhatatlanul felmerülhet bennünk a kérdés: vajon nem a családnak, a szaktanárnak, netán az osztályfőnöknek kellene észrevennie, ha valamelyik növendéke tanulási zavarokkal küszködik? Nem a család és az iskola tudna – az okok ismerete miatt – hatékonyan segíteni? És ha már segíteni akar valaki, miért éppen villámolvasással és miért csak agykontrollosoknak?

Ez és több más hasonló hirdetés arra utal, hogy több probléma, gond megoldása az iskolán kívüli világba, azaz a „pedagógia árnyékába” került át. Amennyiben alaposabban megvizsgáljuk ezeket a mozgalmakat, akkor rögtön szembetűnő, hogy ezek sokkal gyorsabban reagálnak az iskolai és a társadalmi problémákra, mint a tradicionális értelemben vett neveléstudomány. Természetesen a metódikai eszköztáruk is egészen más.

Az új vallásos mozgalmak közös sajátossága, hogy mindegyik több megközelítési mód alapján, amennyire csak lehetséges a maga egészlegességében foglalkozik a személyiséggel. A klasszikus értelemben vett iskolákban a tanulók gyakran a specializáció áldozataivá válnak. Az egyébként jól felkészített és adott esetben hivatásuknak élő szaktanárok (a specialisták) leginkább a tanuló egy-egy területen történő előrehaladásáért, segítéséért éreznek és vállalnak felelősséget. Másként fogalmazva, az egészleges megközelítés személyi és intézményi feltételeinek hiánya miatt ezek a szaktanárok gyakran a szaktudományba, és az ennek keretében történő fejlesztésbe „menekülnek”, ezzel mintegy elkerülve a kudarcokat és a tehetlenség érzését, amit akkor élnének meg, ha olyan történést vennének észre, amin szolid pedagógiai lehetőségeikkel semmiképpen sem tudnának segíteni. Sem idejük, sem anyagi fedezetük, de előfordul, hogy törvényes lehetőségük sincs erre.

Különösen érdekes az, ahogy a különböző vallásos és más mozgalmak az iskola világát szemlélik. Ezen

mozgalmak képviselői kiváló érzéssel gyorsan megtalálják az iskolarendszer hiátusait és igen kompakt, gyorsan és biztosan ható módszereket dolgoznak ki ezen problémák kezelésére. Természetesen mindez nem „légüres térben” történik, hiszen az adott mozgalom ideológiája, tanítása szinte automatikusan együtt jár a probléma megoldásával és ez bizonyos esetekben megkérdőjelezi a sikert. Az új vallásos mozgalmak és a különböző személyiségfejlesztő csoportok viszont felvállalják a személyiség teljességének megismerését, ebből kiindulva diagnosztizálnak és fejtik ki a hatásukat úgy, hogy közben a szokványos iskolai életen túlmutató változtatásokat indukálnak a tanulók életvezetésében.

Az egészleges megközelítésre több egymásba fonódó lehetőség kínálkozik. Kiindulópontként két olyan komplex hatásrendszer figyelhető meg, amelyek alkalmat adnak az egészleges megközelítésre, igaz ezek azután eredményükben teljesen eltérő jellegűek lehetnek, ilyenek: (1) a Bibliából és más vallásos megközelítésből levezethető életvezetési szabályok, és (2) az úgynevezett „természetgyógyászati” megközelítés, ez utóbbi gyakran valamilyen kapcsolatban van az összefoglalóan „keleti hatásoknak” nevezett jelenségekkel.

A Bibliára alapozott gyülekezetek közül a *baptista gyülekezetek* igyekeznek a komoly hitélet feltételeinek biztosítása mellett szabadidős, szórakoztató jellegű elfoglaltságot nyújtani, és erre a gyülekezeten belül teremtenek lehetőséget: kirándulások, zenekar és

énekkar működtetése, gyermek és ifjúsági klubok létesítése, nyelvi, számítógépes és más tanfolyamok szervezése a hitélet szerves része. A baptista felekezet nem törekszik önálló iskola állítására, de a hitoktatást és a gyülekezet egyéb igényeit saját működési körén belül elégíti ki. A gyülekezetek tevékenységében meghatározó a családokra, mint a hitélet kitüntetett területére történő koncentráció és ennek megfelelően szervezik a tevékenységeket, szorgalmazzák a családok közötti együttműködést. Szükség esetén segítik, támogatják a családot, konfliktusok esetén, nehéz helyzetben itt senki sem marad egyedül, támasz nélkül.

Ez – a személyiséget leginkább a családon keresztül megközelítő felfogás – számos más vallásos közösségre is jellemző, és ez jelentősen eltér a családból kiszakítani, vagy attól elválasztani akaró törekvésektől. Neveléstudományi szempontból ez a megközelítés azért fontos, mert a család biztosítja minden pedagógiai tevékenység nélkülözhetetlen előfeltételét, az oktatáshoz nélkülözhetetlen nyugodt légkört. Ebben a környezetben fontosnak tartják a tanárokkal való szoros együttműködést: a nevelésben érdekelt felek nem egymás ellen dolgoznak, hanem igyekeznek egymás hatását erősíteni.

Az *adventista gyülekezetben* a Biblia alapos tanulmányozásából eredően, a hitélet és a családi élet szerepének hangsúlyozása mellett, fontos szerepet tulajdonítanak a bibliai felismerések mindennapi életben történő realizálásának, a bibliai gondolatok

hétköznapi megvalósulásának. Ez a következetes, az Írás szerinti (sola scriptura) gondolkodásmód elvezet az életmódreform szükségességének megfogalmazásához és kivitelezéséhez. Jelen esetben a Biblia értelmezéséből kiinduló, a mindennapi élet részleteire is kiterjedő életmódreformra – amelyik magában foglalja a szellemi és a testi táplálék gondos megválasztását – ez a gyakorlat érvényes és hiteles választ ad a posztmodern kor kihívásaira.

A tanítás szervezeti formái: az istentisztelet, a sok beszélgetés, a közös munka, a szórakozással és a tanulásal egybekötött családi táborok és a modern médiák adta lehetőségek felhasználása. Ezek töltenek be meghatározó szerepet a közösség életében.

A hagyományos iskola örök problémája a hiányzó tanulók lemaradása, akik ilyenkor igen körülményesen, csak valamelyik társuk jegyzetére alapozva tudják a hátrányukat behozni. Ez ősrégi probléma, a pedagógia mégsem fejlesztett ki hatékony gyakorlatot ennek az igen egyszerű „hétköznapi” gondnak az orvoslására. Az adventista és más kiségyházak viszont – mert fontosnak tartják a betegek, idősek és más okból távollévők részvételének biztosítását az istentiszteleten – teljesen természetesnek tartják e probléma megoldását. Jelenleg ez az istentiszteletek és más előadások/tanítások jó minőségű hangfelvételével, ennek gyorsmásolásával és olcsó, kölcsönzésen alapuló terjesztésének megszervezésével, illetve az internet felhasználásával történik.

A *püünkösdi egyház* hitelveiből adó-

dóan – azaz az érzelmek kinyilvánításának intenzív lehetőségéből fakadóan – különösen vonzó a roma kisebbség számára. A pünkösdi egyház nem is késlekedett sokáig ezen a téren – az állami intézkedéseket jóval megelőzve – létrehozták a Roma Népfőiskolát, felismerve a roma értelmiség kis számából eredő gondokat. A népfőiskolai mozgalom gyors terjedésének egyik oka az lehetett, hogy a bevett felekezetek hosszú képzési időt írnak elő igehirdetőiknek, a pünkösdisták viszont arra építettel, hogy cigánycsaládok laikus férfi tagjait szentelték „pappá”, vagyis olyan embereket, akik tudták, hogy kiket kell megszólítani, beszélték és értettek a közösség nyelvén, magabiztosságot sugárzó módon rögtönöztek szentbeszédeket és más tanításokat (Fraser, 2006. 290. o.). Az is nyilvánvaló volt, hogy az állami-közoktatási terület sokkal lassabban, körülményesebben kezd hozzá támogatási rendszerének kiépítéséhez. A népfőiskola rugalmasabb jogilag és szabadabb képzési formája ezt a fontos hiányt pótolta.

A következőkben egy olyan – elnevezésében is iskola – belső képzéséről hozok példát, ahol kiemelten fontos a jó beszédképesség, az érvelés és a meggyőzés. Az iskola a következő didaktikai és retorikai problémákkal foglalkozik:

Hogyan olvassunk és emlékezzünk?

A vázlatkészítés technikái.

A tanítás művészetének kifejlesztése.

A szabadon mondott és a rögtönzött beszéd.

A hallgatók „szívének” elérése.

Építő társalgás.

Hogyan írjunk leveleket?

Hatásos bevezetések előadáshoz.

A hangerő és szünetek jelentősége a beszédben.

Az ismétlés és a gesztikuláció alkalmazása.

A gördülékeny társalgó előadásmód, helyes kiejtéssel.

Az értelem szerinti hangsúlyozás és moduláció.

A helyénvaló szemléltetés jelentősége.

A beszéd megfelelő befejezése és időbeosztás.

A „szónokképzés” részletes tematikájához gyakorlati képzés járul: a fiúk körülbelül ötperces előadásra kapnak lehetőséget akkor, amikor igény támad bennük a megszólalásra. A lányok esetében – önálló előadás helyett – „csak” párbeszéd felépítésű nyilvános dialógusra van lehetőség. Mindez *Jehova Tanúinak Teokratikus Szolgálati Iskolájában* történik.

Sajnálatos, hogy a szokványos iskolában nem ilyen fontos a „szónokképzés”, a komoly megfontolt véleménynyilvánításra való felkészítés. Erre ebben a gyülekezetben – igaz egészen más okból – de fokozottan ügyelnek.

Az „Egyesítő Egyház” összejövetelein már az első (toborzó) előadás meglepő: személyes kézfogással köszöntenek mindenkit. Ha valaki történetesen másodszor is elmegy, mosolygós arcok, vidám érdeklődő tekintetek és a személyére vonatkozó pozitív megállapítások várják az adott személyt. Szokványos körülmények között inkább az ellenkezőjét élhetjük meg. A személytelenség sokszor rendszabá-

lyokban is megjelenő intézményesítése mellett, leginkább kifogásokat / hiányosságokat keresnek bennünk. A tanárok egy része gondosan összeállított tesztekkel, néha a már visszaszoruló feleltetéssel, szinte „hivatásszerűen” keresi a tanulók hiányosságait. Tapogatódzó kérdésekkel próbálnak repedéseket találni az amúgy is töredékes, széteső tanuló tudásban. A „szeretet bomba” – amit sok közösségben szinte automatikusan alkalmaznak – azért hatásos majdnem minden esetben, mert egy hiátusra tapint rá. Gondoljunk csak az otthonuktól frissen elszakadó fiatalokra, akik éppen csak bekerültek valamelyik kollégiumba, vagy éppenséggel albérletbe költöztek – ki foglalkozik velük igazán? Mit gondolnak kiéhezettek-e a törődésre, a személyességre? És mit gondolnak, megkeresi-e őket, törődik-e velük valaki?

A Biblia-tanulmányozásából kiinduló törekvésekre példa a „*Biblia szól*” gyülekezet létrejötte. Az 1970-es években az USA-ban keletkezett ez az új vallásos mozgalom. A rendszerváltást követően finn nemzetiségű pásztorok (lelkészek) vezetésével kezdte meg magyarországi tevékenységét. Helyiséget béreltek és elkezdtek a Biblia-magyarázatot, lassan kiépült a gyülekezet, állandó helyre költöztek. Gyorsan és hatékonyan reagáltak a gyakorlati problémákra: a rendszerváltást követően nagy igény volt a vállalkozási lehetőségekről való tájékoztatásnak, a vállalkozók egymás közötti kommunikációjának megszervezésére, erre itt – a Bibliából kiindulva – sor került. Egy másik érzékelhető probléma a há-

zasodni kívánó lányok partnerkeresési gondja volt, pontosabban az ifjú férfiak házassági hajlamának erőteljes visszaesése. Miután ezen is segített a gyülekezet, az új probléma a megszületett gyermekek elhelyezése lett. Hamarosan létrejött az óvoda és az iskola is. A gyors alkalmazkodóképesség és a mögötte meghúzódó stabilitás ennek a közösségnek lényegi tulajdonsága.

Az oktatás szempontjából sem elhanyagolható, kevésbé kihasznált módszert – a *távoktatást* – helyezi előtérbe a „*Die Weltweite Kirche Gottes mozgalom*”. Az 1934-ben az amerikai Pasadena-ban létrejött mozgalom az élet minden kérdésére igyekszik választ adni, a sikeres élethez a következő hét szabály betartását tartja fontosnak:

1. A megfelelő cél kitűzése. A cél ébressze fel a becsvágyat, ambicionáljon.
2. Fontos a megfelelő előkészítés és a képzés. Ezért meg kell tanulnunk tanulni, úgy hogy a legkisebb erőfeszítéssel a legtöbb ismeretre tegyünk szert. Ehhez nyújt segítséget az Ambassador College távoktatási központ, mely kísérletet tesz a jelenlegi rossz oktatás okainak feltárására és felülvizsgálatára.
3. A jó egészség és a jó közérzet biztosítása helyes táplálkozással és életmódreformmal, az arany középút szem előtt tartásával történik.
4. Mindez akkor valósítható meg, ha elegendő energia, ösztönző erő áll rendelkezésünkre.
5. A találékonyságot, a vészhelyzetben való reagáló-képességet is fej-

- leszteni, gyakorolni kell!
6. Csak a jó állóképesség, a kitartás teszi lehetővé a kitűzött célok megvalósítását.
7. Mindehhez nélkülözhetetlen Isten vezetésének elfogadása.

A gyülekezet belső életében az anyagi hozzájárulás (tized) pontos szabályozása mellett, fontos a házasság intézményének elméleti és gyakorlati védelme, a jó példa nevelőerejének felismerése és a nagyszülőkkel való kapcsolat fontosságának hangsúlyozása.

Az eddigiek alapján megfogalmazható az a következtetés, hogy a Bibliára alapozott komplex megközelítés olyan sajátos, egymástól nagyon eltérő kombinációkat eredményez, amelyek közös sajátossága az, hogy elhanyagolt, kevés figyelemre méltított, megoldatlan problémákra talál, illetve keres választ. Jelen esetben ilyenek: a házasság védelme, a nagyszülőkkel való kapcsolat kérdése, a távoktatás lehetőségeinek felismerése és kiaknázása, életreformok kezdeményezése, az életben előforduló veszélyhelyzetekre történő tudatos felkészítés, a jó közérzet, az állóképesség és a találékonyság értékékként történő megélése. Mindezek a gondolatok – még ha más elnevezéssel is – de ismertek a neveléstudomány számára is, de nem kerülnek ennyire reflektorfénybe.

A személyiség komplex megközelítésének másik útja a természetgyógyászat és a „keleti vallásokból” eredő koncepciók kombinálása. Az értelem központi szerepét hangsúlyozó, az ellentmondások szembeállítására és ebből energiát nyerő „nyugati kultúra” fejlődése során eljutott odáig, hogy

felismerte a régi értelemben vett „keleti életforma” integrálásának szükségességét. Nem azzal a céllal, hogy ezt az életformát újrateemtse, hanem inkább azért, hogy az új megközelítések, az új ellentmondások feloldása révén igyekezzék energiát nyerni a további fejlődéséhez. Jellemző módon, a gazdasági élet vezetői ismerték fel legkorábban az ebben rejlő lehetőségeket. Tréningek, tanfolyamok, kombinált technikákat alkalmazó meditációk „kényszerítik” a menedzsereket egy-két hetes megállásra, hogy az itt nyert ötletekkel azután még hatékonyabbak legyenek.

Mindez azt jelenti, hogy a régi „keleti gondolkodásból” eredő eljárások átalakulnak, többé-kevésbé alkalmazkodnak a nyugati gondolkodáshoz. Az ilyen jellegű megközelítések általában nem eredeti származási helyükről, hanem leginkább valamelyik nyugati országból (USA, Németország, Svájc) érkezve jelennek meg Magyarországon.

A keleti hatások integrálása egyébként nem új jelenség, a nyugati kultúra mindig is felhasználta a keleti kultúra egyes elemeit: gondoljunk a „nirvána” gondolatából eredő nulla (0) karrierjére, vagy az első európai egyetemek kialakulására hatást gyakorló gondolkodókra, így például *Avicennára* vagy *Maimonidesra*. Természetesen a keleti gondolkodás számos eredményéből és ezek nyugati adaptálási kísérletéből végtelen sok változat jött létre. Gyakran előfordul, hogy a különböző elnevezések ellenére azonos, vagy jelentéktelen eltérések figyelhetők meg a szerveződési alapelvekben.

A közoktatásban – annak tradicionális nyugati mintája miatt – csak igen lassan és áttételeken keresztül jelennek meg keleti hatások. A különböző egyesületek, a szabadidős tevékenység szervezésére alakult közművelődési intézmények rugalmassága viszont lehetővé teszi ezen elemek gyorsabb megjelenését. A személyiséget a maga teljességében megközelítő tanfolyamok – amelyek gyakran „iskolának” nevezik magukat – megjelennek a felnőttoktatásban és értelemszerűen azokon a területeken, ahol a hagyományos iskola megoldatlan problémát, vagy kielégítetlen szükségletet hagy maga után.

Jelen munka nem vállalhatja fel e sokszor vitatott, nem egyértelmű, szubjektív és objektív értékítéletek kombinációján alapuló rendszerek teljességének bemutatását. A rangsor nélküli egymás mellé állítás legfőbb szempontja – a fentiekhez hasonlóan – a pedagógia számára fontossággal bíró megoldandó feladatok, kihívások keresése.

E rendszerek közül igen érdekes és a magyarság tradicionális gondolarendszerében is meglevő „keleti hagyományok” felelevenítésére törekvő, egyesületi formában működő „Táltos iskola”. A „Táltos iskola” kiinduló koncepciója roppant egyszerűen hangzik, de egyáltalán nem könnyű megvalósítani. Ennek lényege a következő: mindenki szeresse / fogadja el önmagát, azaz szaktudományos terminus technikusokkal leírva, az önel fogadás válik a legfontosabb, mintegy kiindulást jelentő mozzanattá. Ezt követi a természetben rejlő mélyebb

összefüggések bemutatása és ebből az ember számára hasznosítható elemek kivonása a gyógyfűvek feldolgozásától egészen a csontkovácsolásig. A „Táltos iskola” egyik tanárával történő beszélgetésben a hagyományos iskolával szemben a következő észrevételek merültek fel:

1. A hagyományos iskola mást sem csinál, mint állandóan „harcolászik”, azaz azt keresi, hogy mit nem tud a tanuló; a gyerekek pedig igyekeznek a legügyesebben eltitkolni, rejtegetni azt, amit nem tudnak.
2. A hagyományos iskolában mindent csak elmondanak (a tanárok), sok mindenről beszélnek, de alig van lehetőség egyéni tapasztalatszerzésre.
3. Az iskolában nem használják ki kellően azt a tényt, hogy bizonyos dolgokat a gyerekek sokkal gyorsabban tanulnak meg egymástól, mint a metodikailag sokkal felkészültebb, és ezért néha túl lassú és aprólékos szaktanártól.

Érdekes, de nem meglepő, hogy mennyire hasonlítanak ezek a gondolatok a reformpedagógia kezdetének problémaköreihöz!

A tanulók között – a televízióban bemutatott filmek hatására is – egyre népszerűbbek a különböző *harcművészeti iskolák*. Érdekes, hogy a nyugati kultúrkör ezekhez hasonlóan nagy igénybevételt jelentő, összetett sportjai (az öttusa, a tízpróba) nem olyan vonzóak, mint a keleti kultúrából eredő harcművészetek, annak ellenére, hogy a pedagógiai hasznosítás lehetősége mindkettőben benne rejtőzik. A

neveléstudomány számára több fontos hozadéka lehet e sportágak művelésének.

1. Hozzásegíthet bennünket – a fizikai nehézségek leküzdése útján – az önmagunk feletti uralomhoz. Ennek megtapasztalása, az önelgyőzés élménye jelentős többlet a személyiségfejlesztés számára.
2. A szoros mester-tanítvány kapcsolatot, illetve a társaktól történő gyakorlati tanulás lehetősége, minden sport és harcművészeti iskola fontos része.
3. Az intuícóra egyébként is olyan nagy hangsúlyt helyező keleti kultúra, a harcművészetek oktatása során, kiemelt figyelmet fordít a pszichés és a fiziológiai jelenségek összekapcsolására (például az egyik figyelmeztetés így hangzik: a harag árt a légzésnek) ezzel új szintet visz a racionalitásáért oly büszke nyugati kultúrkörbe.

Számos más, szintén a *mozgással foglalkozó módszer* is ismeretes. Ilyenek a *kineziológia* és ennek számos technikája, az *Alexander-módszer*, vagy a Waldorf-pedagógiából ismert *Bothmer-gimnasztika*. E módszerek alkalmazásának közös jellemzője a mozgás és a képzelet közötti intenzív kapcsolat gyakorlása, valamint a testi folyamatok tudatosulása. A gyógypedagógia és a (természet)gyógyászat körébe tartozó kérdések értékelése, a teljes rendszerek bemutatása nem lehet e dolgozat feladata. Itt éppen csak érintőleges utalások tehetők némely felhasználási lehetőségre. Ilyenek:

1. A nyugati kultúra minden fájdalmat, rendellenességet gyógyszerrel

akar megoldani: a médiák egyszerű fejfájás esetén is arra kondicionálják a tanulókat (reklám), hogy bizonyos tablettákat szedjenek be. A szellőztetés, vagy a fejfájás jellegének megfelelő mozgássorral való próbálkozás igénye fel sem merül. Természetesen szó sincs az orvos valamilyen helyettesítéséről, de azt azért bárki mindenféle károsodás nélkül megtanulhatja, hogy milyen mozgássor segíthet szédülés, pillanatnyi rosszullét, fejfájás ellen.

2. A sokszor napi öt, hat tanórát – általában rosszul szellőztethető termekben végigülő tanulóknál – óhatatlanul megjelenhetnek a fiziológiai problémákat kísérő pszichés diszfunkciók. Ezek kiküszöböléséhez hasznos lehet a mozgásterápiás eljárások tapasztalatainak ismerete.
3. Számos tanulási nehézség oldására (hiperaktivitás, csúnya írás, a figyelem elkalandozása, emlékezési problémák, lustaság) kipróbált módszerek állnak rendelkezésre. A tanárképzésben fontos lenne tanítani és gyakoroltatni – nem a szakértők munkájának helyettesítésére, hanem azokat segítve – az alapproblémák felismerését, és differenciált technikákkal történő, az eddiginél hatékonyabb megoldását.

A tágabb értelemben vett mozgás vizsgálatának speciális területe az íráselemzés, a grafológia, amit újabban az üzleti életben is egyre gyakrabban alkalmaznak. Ennek egy változata a *pedagógiai grafológia* is egyre ismeretesebb lesz. E. Schelenz dolgozta ki az iskolai grafológusok tízpontos etikai

kódexét. E szerint a pedagógiai grafológia más módszerek kiegészítéseként vagy azokkal együtt a pedagógiai diagnosztika fontos segítője lehet. Fontos lenne az alapos és hiteles grafológiai képzettséggel és pedagógiai diagnosztikus gyakorlattal rendelkező grafológus-tanárok tapasztalatainak megismerése. Minderről csak szórványos szakirodalmi utalások olvashatók.

A neveléstudomány számára többszörösen is kihívást jelent a „nyugati világ jogájának” nevezett „agykontroll” néven ismert, tanfolyamok útján elsajátítható ismeretrendszer. A pedagógiát azért érinti ez a jelenség, mert többnyire szaktanárok sajátítják el tanfolyami rendszerben, szakmai tevékenységük kiegészítéseként használják az itt alkalmazott technikákat. Másrészt pedig a tanulási nehézségekkel küzdő tanulóknak kíván segítséget nyújtani ez a módszer, általában valamilyen a hagyományos iskolán kívüli szervezeti formában. Az elméleti alapok között fontos az integratív tanulás három összetevőjének elkülönítése: (1) bevitel, (2) szintézis és (3) válasz. Ez a tanulásméleti megközelítés nem idegen a didaktikától sem, de bizonyára érdemes lenne az „agykontroll” ezzel kapcsolatos eredményeit alaposabban megvizsgálni. Egyébként a módszerben néhány mozzanat – bár más szak kifejezés jelöli – de megegyezik a reformpedagógia gyakorlatával. Fontos lenne az átfedések, a tényleges újítás és leginkább az eredményesség tudományos igényű vizsgálata. Az oktatás három fázisra történő szétválasztásán – úgy mint dekódolásra, koncertre, ak-

tiválásra való felosztáson – is érdemes lenne elgondolkodni.

ÖSSZEZÉS

Végigtekintve – a sokszor csak utalás-szerűen jelzett vagy éppen csak megemlített, de semmiképpen sem leírtak, elemzettnek, értékeltnek tekintett irányzatokat – megállapíthatjuk, hogy szinte mindegyiknek van mondanivalója a gyermekekről, a tanulásról, a tanárokról, a szülőkről és az iskoláról. Némelyik irányzat eljutott az önálló iskola működtetéséig, mások valamilyen egyesületi formában, tanfolyami rendszerben fejtik ki hatásukat. Előfordul az egyházi törvény adta keretek közötti működtetés is. Találkozhatunk egyfajta „rejtőzködéssel” vagy éppen az irányzatok nevének megváltoztatásával is.

Néhány fontos összegző jellegű a kutatás során szerzett tanulság is megállapítható:

1. Az elsőt talán úgy fogalmazhatnánk meg, hogy lehetőség szerint kerüljük a vitát az új vallásos mozgalmaknál a Biblia értelmezéséről, vagy egy-egy módszer hatásosságáról.
2. Arra is vigyázni kell, hogy ne higgyünk el mindent, amit látunk, amiről hallunk és azt se feltétlenül, amit érzünk. Előfordulhat, hogy kipróbált félrevezető technikák áldozataivá válunk.
3. Mindig számolnunk kell azzal, hogy a térítéssel foglalkozó személyek tapasztalataik, erős belső meggyőződésük és képzettségük segítségével igen gyorsan kitapintják

- gyengeségeinket, sebezhető pontjainkat és erre alapozva dolgozzák ki befolyásolási technikájukat.
4. Számolnunk kell azzal is, hogy krízishelyzetben, megoldandó problémáinkkal terhelten, nagyon sokszor maradunk magunkra. A tárgyi tudás ilyenkor nem a legmegbízhatóbb segítség, fontos hogy ennek kiegészítéseként megértő és támogató család, megbízható barátok legyenek körül bennünket.
5. Fontos megoldandó feladat lenne egy-egy irányzat teljes bemutatása: az alapozó filozófiával, az iskola pedagógiai programjával, az ott tanító tanárok, a tanulók és a szülők tapasztalataival, a felügyeleti szervek észrevételeivel. Az iskolával szembeni kritikai megállapítások összegyűjtésével lehetne teljesebb képet kapni arról a világról, amit a címben a „pedagógia árnyékaként” jellemeztem.
- Ezek az intézmények léteznek, a társadalmi valóság részei és saját árnyékukhoz hasonlóan a társadalomhoz tartoznak. Komplex, objektív értékelésük csak a tudományok összefogásával az inter- és multidiszciplinaritás elvének érvényesülésével valósulhat meg. Ezen dolgozat legfőbb célja a figyelem felkeltése és az iskolai gyakorlat számára esetleg fontossággal bíró aktuális jelzések némelyikének felsorolásszerű említése volt.

IRODALOM

- Bohn, N. (2007): *Kleines Lexikon der Sekten, Psychogruppen und Strukturvoertriebe*. Paderborn.
- Csányi Vilmos (2000): *Az emberi természet. Humánetológia*. Vince Kiadó, Budapest.
- Eimuth, K.-H. (1999): *A szektások gyermekei*. Budapest.
- Feldmár András (1997): *A tudatállapotok szívárványa*. Jaffa Kiadó, Debrecen.
- Fraser, Sir A. (2006): *A cigányok*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Gasper, H., Müller, J. és Valentin, F. (1995, szerk.): *Lexikon der Sekten, Sondergruppen und Weltanschauungen. Fakten, Hintergründe, Klärungen*. Herder Verlag, Freiburg, Basel, Wien.
- Heller Ágnes (2000): Kérdés, mi lenne a társadalmi integrációt is segíteni kész keresztény és zsidó teológia? Előadás „A vallások szerepe Magyarország európai integrációjában” című konferencián. Budapest, 2000. május 17–18.
- Horváth Zsuzsa: (1995): *Hitek és emberek*. ELTE, Budapest.
- Kuhn, T. S. (1976): *A tudományok forradalmak szerkezete*. Gondolat, Budapest.
- Lorenz, K. (1994): *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. IKVA, Budapest.
- Popper Péter (2001): *Van ott valaki? A valláspszichológia néhány fontos kérdéséről*. Saxum, Budapest.
- Süle Ferenc (1997): *Valláspatológia*. GyuRó Art-Press, Szokolya.
- Vankó Zsuzsa (2000): *Ezredforduló vagy korszakforduló? Sötétedik vagy világosodik? Bibliaiskolák Közössége*, Budapest.
- Vernette, J. (2003): *Szekták*. Palatinus, Budapest.